

BAKSTEEEN

April 2005 nummer 44

Verhalende architectuur

UITGEVER

Koninklijk Verbond van
Nederlandse Baksteenfabrikanten
(KNB)

REDACTIE

Ewald van Hal
Jaap Huisman
Bart de Vries

**INHOUDELIJKE COÖRDINATIE
EN PRODUCTIE**

Hollander van der Mey / MS&L,
Voorburg

ART DIRECTION

Kicks, Voorschoten

VORMGEVING EN OPMAAK

Tigges, Voorburg

LITHOGRAFIE EN DRUK

Plantijn Casparie, Den Haag

REDACTIE-ADRES

Florijnweg 6
Postbus 153
6880 AD VELP (Gld.)
T +31 (0) 26 384 56 30
F +31 (0) 26 384 56 31
E knb@knb-baksteen.nl
I www.knb-baksteen.nl

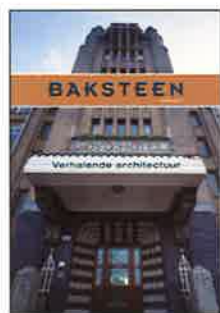
**ADRESWIJZIGING OF VERZOEK
OM TOEZENDING**

richten aan het Koninklijk Verbond
van Nederlandse Baksteenfabrikanten,
Postbus 153, 6880 AD VELP (Gld.)

ISSN 0925-5923

Baksteen is het vakblad van het Koninklijk Verbond van Nederlandse Baksteenfabrikanten (KNB) en verschijnt in controlled distribution driemaal per jaar. Het blad biedt informatie over de baksteenindustrie en belicht trends in en opvattingen over baksteen en architectuur. Het wordt toegezonden aan architecten(bureaus) en stedenbouwkundigen, tuin- en landschapsarchitecten, opdrachtgevers in de bouw, ONRI-leden, centrale en lagere overheidsinstellingen, aannemers (AVM- en B&U-leden Bouwend Nederland), HIBIN-leden, onderwijsinstellingen en researchinstituten, (vak)pers en relaties van KNB.

Copyright © 2005 KNB. Het overnemen van artikelen als bedoeld in artikel 15 van de Auteurswet is niet toegestaan.

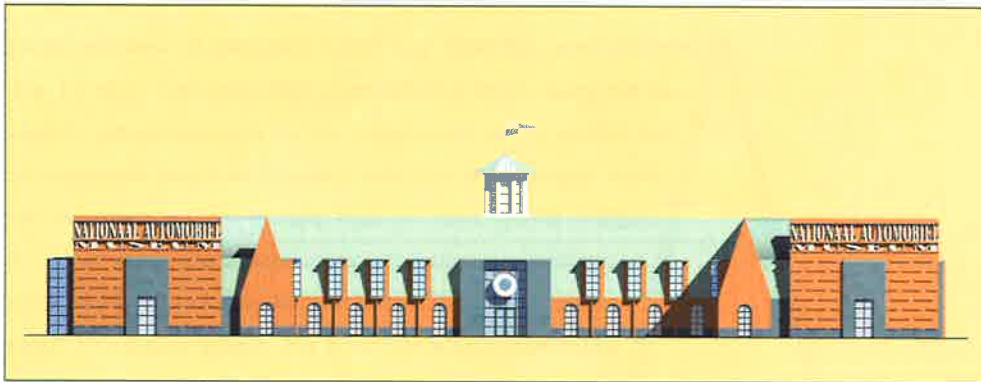
Omslag: Lloyd Hotel,
Amsterdam
Fotografie: Robert Oerlemans

Baksteen is een uitgave van de gehele Nederlandse baksteenindustrie, verenigd in het Koninklijk Verbond van Nederlandse Baksteenfabrikanten (KNB).

Steenfabriek Biezeveld B.V., Kerkdriel,
tel. (077) 474 29 20	HUWA - Vandersanden B.V., Spijk,
tel. (0316) 56 64 00	Wienerberger B.V., Zaltbommel,
tel. (0418) 59 71 11
CRH Kleiwaren Beheer BV, Neer,
tel. (0475) 51 81 00	BV Steenfabriek Hedikhuizen,
Hedikhuizen, tel. (0316) 56 64 00	Wienerberger Steenfabriek Bommel,
Haalderen, tel. (0481) 46 39 24
Kleiwarenfabriek Buggenum BV,
Buggenum, tel. (0475) 59 16 66	Steenfabriek Huissenswaard,
Angeren, tel. (0316) 56 64 00	Wienerberger Steenfabriek Daams,
Spijk, tel. (026) 339 91 11
Kleiwarenfabriek Façade Beek BV,
Beek (L.), tel. (046) 437 28 28	Steenfabriek Spijk, Spijk,
tel. (0316) 56 64 00	Wienerberger Steenfabriek
Doorwerth, Doorwerth,
tel. (026) 339 91 11
Kleiwarenfabriek Joosten Kessel BV,
Kessel (L.), tel. (077) 462 80 00	'St. Joris' Keramische Industrie B.V.,
Beesel (L.), tel. (077) 474 01 00	Wienerberger Steenfabriek Erlecom,
Erlecom, tel. (024) 663 20 36
Kleiwarenfabriek Joosten Wesseem BV,
Wesseem, tel. (0475) 56 24 46	Steenfabriek Klinkers B.V., Maastricht,
tel. (043) 347 83 33	Wienerberger Steenfabriek Esbeek,
Esbeek, tel. (013) 516 92 03
Kleiwarenfabriek De Bylandt BV,
Lobith-Tolkamer,
tel. (0316) 56 62 33 / 56 62 20	Korevaar Beheer BV, Zennewijnen,
tel. (0344) 61 36 56	Wienerberger Steenfabriek Haaften,
Haaften, tel. (0418) 59 73 01
Kleiwarenfabriek De Waalwaard BV,
Dodewaard,
tel. (0488) 41 72 53 / 41 72 50	Steenfabriek Schipperswaard BV,
Echteld, tel. (0344) 61 36 56	Wienerberger Steenfabriek Heteren,
Heteren, tel. (026) 472 20 14
Daas Baksteen Zeddam bv, Azewijn,
tel. (0314) 65 16 44	Steenfabriek Zennewijnen BV,
Zennewijnen, tel. (0344) 61 36 56	Wienerberger Steenfabriek Kijfwaard
Oost, Pannerden, tel. (0316) 37 18 41
Daas Baksteen, Steenfabriek
De Nijverheid B.V., Azewijn,
tel. (0314) 65 16 44	Steenfabriek Linssen B.V., Kerkrade,
tel. (045) 541 12 22	Wienerberger Steenfabriek Kijfwaard
West, Pannerden, tel. (0316) 37 18 41
Daas Baksteen, Steenfabriek
De Vlijt B.V., Winterswijk,
tel. (0314) 65 16 44	Steenfabriek Nuth BV, Nuth,
tel. (045) 524 43 21	Wienerberger Steenfabriek Milsbeek,
Milsbeek, tel. (0485) 51 65 51
Baksteen Helden BV, Helden-
Panningen, tel. (077) 306 04 95	Steenfabriek 'De Rijswaard' B.V.,
Aalst (Gld.), tel. (0418) 55 22 21	Wienerberger Steenfabriek Nuance,
Afferden (L.), tel. (0485) 53 12 36
Steenfabriek Engels Helden BV,
Helden-Panningen,
tel. (077) 306 04 95	Rodruza BV, Nijmegen,
tel. (024) 322 49 60	Wienerberger Steenfabriek
Oosterhout, Oosterhout,
tel. (0162) 46 03 12
Steenfabriek Engels Oeffelt BV,
Oeffelt, tel. (0485) 36 14 44	Rodruza – Steenfabriek Rossum BV,
Rossum (Gld.), tel. (024) 322 49 60	Wienerberger Poriso Brunssum,
Brunssum, tel. (0418) 59 71 11
Steenfabriek Hijlkema B.V., Delfzijl,
tel. (0596) 62 48 48	Rodruza – BV Steenfabriek
'De Zandberg', Gendt,
tel. (024) 322 49 60	Wienerberger Steenfabriek Rijssen,
Rijssen, tel. (0548) 51 25 92
	Steenindustrie Strating b.v.,
Oude Pekela, tel. (0597) 61 39 20	Wienerberger Steenfabriek Roodvoet,
Rijswijk (Gld.), tel. (0345) 55 83 43
	Steenfabriek Vogelensangh, Deest,
tel. (0487) 51 24 59	Wienerberger Steenfabriek Thorn,
Thorn, tel. (0475) 56 12 55
		Wienerberger Steenfabriek
Timmermans, Elst (U.),
tel. (0318) 47 12 27
		Wienerberger Steenfabriek
Wolfswaard, Opheusden,
tel. (0488) 44 33 67

Redactioneel

Verhalende architectuur

Automobielmuseum, Den Haag (afbeelding ontwerp met dank aan Michael Graves & Associates)

Een typisch Haags gevalletje? Of Hollandse kleingeestigheid? De afwijzing door de Haagse welstandscommissie van het ontwerp door Michael Graves voor het toekomstige Automobielmuseum schokte de projectarchitect die door Graves voor de presentatie was afgevaardigd in elk geval diepgaand. Waarna verontwaardiging volgde. Om uiteindelijk in voorlopige berusting te eindigen.

De steen des aanstoots voor de welstandscommissie was onder andere de 'te Amerikaanse' uitstraling van het ontwerp. Dat is eigenlijk opmerkelijk, omdat er volgens de projectarchitect van Graves nu juist veel aandacht was besteed aan het integreren van archetypische Nederlandse referentiebeelden. Maar Graves' critici in Den Haag stoorden zich ook aan het 'onvermijdelijke' putten uit het idioom van de Amsterdamse School; iets wat wel vaker als een staaltje van Amerikaanse oppervlakkigheid wordt beschouwd. Mondiaal werkende super-architecten als Graves krijgen regelmatig het verwijt een arbitraire greep te doen uit de lokale architectuurtaal, zonder dat het hun handschrift wezenlijk beïnvloedt. Bij het ontwerp voor het Automobielmuseum zou dit laatste zichtbaar zijn in de reusachtig uitvergrote ramen en deuren, een vormaspect dat ook Graves' ontwerp voor het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport karakteriseert.

Uit de controverse over het Automobielmuseum – waarbij ook toekomstige buurtbewoners van het nieuwe museum zich hebben aangesloten bij de tegenstanders – blijkt maar weer eens dat je beeldtaal heel verschillend kunt lezen en waarderen. Een absolute vaststelling wat een gebouw nu precies 'vertelt', vooropgesteld dat daartoe een bewuste poging is gedaan, valt misschien niet te geven. Toch zijn er heel expliciete voorbeelden van. Te denken valt aan het Joods Museum in Berlijn van Libeskind.

Dit gegeven biedt de redactie van 'Baksteen' dit jaar een opening naar een interessante thematiek: narratieve architectuur. Hoe communiceren gebouwen? Wat zijn de verhalende kwaliteiten van een ontwerp? Hoe gaan architecten daarmee om? Wat is de waarde van het gebruik van beeldreferenties? En wat zijn de reacties daarop? In dit nummer komt daarvoor als eerste het gebouwtype van het hotel aan bod. In het architectenprofiel spreekt Adolfo Natalini zich uit over de verhalende aspecten van architectuur op de grens tussen traditie en vernieuwing en het belang van reproducties van de stad. Tot slot wordt ook de rubriek De Droomfabriek voortgezet: studenten van de Academie van Bouwkunst Rotterdam geven uitdrukking aan de ontwerpopdracht voor een psychiatrische instelling.

4 BOUWEN AAN EEN ILLUSIE

door Jaap Huisman

Het ouderwetse familiehôtel heeft het moeilijk gekregen. Een reeks van designhotels is opgekomen, waarin een concept tot uitdrukking wordt gebracht, compleet met de architectuur die dat concept verbeeldt. Anekdotiek in de hotelarchitectuur als vehikel voor de fantasie van de ontwerper.

6 EEN STAP UIT DE DAGELIJKSE WERELD

door Marina de Vries

Het hotel verloor in de vorige eeuw onder de modernisten zijn suggestie van luxe en ongewooneheid. Functioneel en efficiënt werden sleutelbegrippen. Maar de onmiskenbare karakteristieken van het oude hotel keren terug. Steeds vaker worden kloosters, kastelen of watertorens verbouwd tot hotel.

10 HERKIJKEN

Gedicht van Maria Barnas

12 DE DROOMFABRIEK

door Jaap Huisman

In de serie studentenontwerpen hebben deze keer studenten aan de Academie van Bouwkunst Rotterdam zich gebogen over de opgave een psychiatrisch ziekenhuis te ontwerpen.

18 'KLASSIEK IS DE HOOFDMOOT IN EEN STAD'

door Jaap Huisman

De verhalende architectuur van Adolfo Natalini sluit aan op de huidige tijdgeest die meer op de hand is van Berlage dan Rietveld. Een interview over de balans tussen traditie en vernieuwing en het belang van reproducties van de stad.

22 HET UITZICHT

Boekbespreking: Onmoderne architectuur
Bakstenen troon voor Beatrix

23 TECHNISCHE RUBRIEK

De horizontale dilatatievoeg
door Govert Koers

Bouwen aan een illusie

chteraf bekeken lijkt hotel New York in Rotterdam de wederopstanding van het grand hotel te belichamen. Lijkt, want kort daarvoor werden ook de eerste designhotels van de Franse ontwerper Philippe Starck opgeleverd in New York. Daarmee werd een neergaande lijn omgezet waarin hotels de dupe leken te zijn van pretparken met vakantiehuisjes waarvan de concurrentie vooral in het onder- en middensegment in de hotellerie merkbaar moet zijn geweest. Het ouderwetse familiehotel werd een nekslag toegebracht, hotels waarin het geurde naar puree, waar de tafels nog gedekt waren met perzische kleedjes en plastic tulpen in een vaasje en waar het hoogst denkbare eten een Tourist Menu was.

Toen eind jaren tachtig een (coffeetable) boek verscheen over grand hotels, leek de ondertoon dat we met een uitstervend fenomeen te maken hadden. Spoedig zou het gedaan zijn met met crapauds gevulde lobby's of met glas-in-lood-koepels, maar wie schetst onze ver-

bazing dat er in het fin de siècle een soort ervaring waarneembaar was. Het Amstel Hotel in Amsterdam werd uitbundig gerestaureerd, The Grand nestelde zich in het voormalige stadhuis, en nu is dan ook het chique Des Indes in Den Haag toe aan een grondige renovatie. Daarnaast kwamen kleine designhotels op, waarin ontwerpers de laatste lounge-gadgets konden uitproberen, zoals hotel Derlon en hotel Bergère in Maastricht of, meer à la hotel New York, Hotel de Ville in Groningen. Het meest recente voorbeeld: het Lloyd Hotel in Amsterdam. Wat de hotels (weer) wind in de zeilen heeft gegeven is de behoefte aan congres- en vergaderruimte. Je zou zonder enige overdrijving kunnen vaststellen dat de hotellerie het daar van moet hebben, niet van de reiziger.

Welke uitdaging heeft een hotel voor een architect? Het is de kunst om met vier ballen te jongleren en die allemaal in de lucht te houden. Sfeer, identiteit, herkenbaarheid en functionaliteit heten die ballen en ze schreeuwen alle om aandacht. Het geslaagde hotel is het gebouw waarin die facetten met elkaar in balans zijn, zodat er iets van een concept kan ontstaan – een factor waarmee Amerikaanse ketens als Hilton en het veel lager geklasseerde Best Western klandizie hebben gelokt. Van een Amerikaanse correspondent hoorde ik eens een treffende opmerking over Best

**DE ARCHITECTUUR VAN NU MAAKT GEBRUIK VAN HERKEN-
BARE EN FIGURATIEVE BEELDEN. STEDENBOUWKUNDIGEN
BEDENKEN KASTELEN, VESTINGSTADJES EN GRACHTEN-
GORDELS, EN ARCHITECTEN LEVEN ZICH UIT IN PAK-
HUIZEN OF GRACHTENPANDEN. IS HET MODERNISME
VERLEDEN TIJD? NIET HELEMAAL, ALS HET HOTEL ALS
ARCHETYPE WORDT GEBRUIKT. DAN GAAN CLASSICISME
EN EEN MODERNE STIJL SAMEN, HET LAATSTE ALS UIT-
DRUKKING VAN EEN KOSMOPOLITISCH LEVENSGEVOEL.**

Western: je wordt nooit verrast door rare kamers of vreemde indelingen, het is value for money waar je ook komt. Best Western speelt in op de factor duidelijkheid. Maar het is begrijpelijk dat een ontwerper de lat graag wat hoger wil leggen.

In een tijd dat de architectuur vooral een verhaal wil vertellen, is het hotel als thema een geliefd object. Het vertelt het verhaal van de romantiek van het reizen, van de tijdloosheid en ongebondenheid. Van de vrijheid, met andere woorden. Dat het hotel zo in de belangstelling is teruggekeerd, komt door een verlangen naar anonimiteit en het individualisme dat in het begin van de yuppenjaren hoogtij vierde. Beide behoeften strijden met de gezinsformule en de gemeenschapszin van vakantieparken als Center Parcs. Maar louter nadruk op anonimiteit is ook geen goede kapstok – de moderne reiziger wil getriggerd worden door de fijne smaak van de hotelier of door een eigenzinnige keus. Amerikanen gaan daar altijd verder in dan Nederlanders, en dus zul je daar, met name in lustoorden als Las Vegas of Los Angeles, makkelijker verzeild raken in zogenaamde piramides of Noordafrikaanse karavanserais. Het verhalen vertellen, dat is de Amerikanen aangeboren, opgegroeid als ze zijn met Hollywood.

Die anekdotiek sijpelt langzamerhand ook door in de Nederlandse hotelarchitectuur. Enerzijds leunen architecten op de grandeur van het grand hotel – en wordt de taal van versierd metselwerk gesproken als blijk van soliditeit. Anderzijds nemen ze het futurisme uit de James Bond-films over, hotels waarin je eindeloos met soapsterren zou willen of kunnen loungen. In de film Oesters van Nam Kee strijken de hoofdpersonen, de acteurs Egbert-Jan Weeber en Katja Schuurman, neer in de suite waarin ooit John en Yoko hun give-peace-a-chance-tour celebreeerden: die Hilton-kamer staat min of meer model voor een modern levensgevoel waarin geliefden even niks met de wereld te maken willen hebben. Waar een hotel al niet voor kan dienen.

Dus is het hotel een vehikel voor de fantasie van de architect die weer in het verlengde ligt van die van de reiziger. Iets van die verbeelding moet hij terugvinden als hij met koffers een lobby binnenstapt, en liefst wordt die droom voortgezet in de kamers. Niks is zo ontluisterend als een hotel dat bij de ingang mooi weer speelt, maar waar op vierhoog de illusie wordt doorgeprikt. Het goede concept is een doorgevoerd concept, tot in de details toe. Hoewel je kunt twisten over de kwaliteit, zijn de hotels van Michael Graves bij Eurodisney van entree tot zolderkamer volgehouden concepten – sprookjeskastelen waar jong en oud in kunnen wegdromen.

In de opleving van het hotel en het streven naar een herkenbare architectuur is er sprake van een merkwaardige paradox. Het modernisme dat links en rechts nogal wordt verguisd, is blijkbaar wel toepasbaar bij hotelarchitectuur. Waarom? Het sluit op een perfecte manier aan bij het globalisme en een kosmopolitische levensstijl. Toen ik vorig jaar het SAS-hotel van Arne Jacobsen in Kopenhagen bezocht, gebouwd in het begin van de jaren zestig, trof me een klassieke stijl die je in het hotel van vandaag ook zou verwachten. Een ruimtelijke lobby met een receptie die lijkt op de incheckbalie van een luchthaven en kamers met strak meubilair waar hout (fijner om precies te zijn) wordt afgewisseld met een pastelkleurige stoffering.

Het moderne hotel is klaarblijkelijk uitgegroeid tot een archetype in de architectuur, waarmee het een equivalent is van luchthavenarchitectuur. Daartegenover staat het klassieke hotel met zware, gedessineerde draperieën voor de ramen en vloerkleden waarin je wegzakt. In het straatbeeld valt het hotel daarom uit een in een lichtig, bijna zakelijk blok waarin de jonge nomade zich thuis voelt en de deftige, meer gesloten 'paleizen', waar oud en nieuw geld zijn opwachting maakt. In beide gevallen gaat het om zien en gezien worden: dat is het tegenovergestelde van een bungalowpark, waar je zonder aanzien des persoons samen wil zijn. No show! No glamour!

In de hedendaagse stedenbouw kan een hotel een ijkpunt zijn, zoals de kerk dat vroeger was. Almere kun je pas een volwassen stad noemen op het moment dat het centrum is 'afgemaakt' met een hotel, als teken dat het zinvol is tijdelijk in de stad te verblijven. Hoewel de exploitant nog op zich laat wachten, staat het *blobachtige* gebouw er al met een eivormige lobby die een groot blok met kamers erboven torst. Het kenmerkende van de verhalende architectuur is dat ze teruggrijpt op oerbeelden en oergegevens. In wezen hoeft een architect niets meer uit te vinden, hij kan volstaan met samplen en perfectioneren. Zo kun je het kasteel humaner, het station nog functioneler en het boerderijtype nog gevarieerder maken. Dat geldt ook voor het hotel – in wezen gaat het om een logische ordening van functies waaromheen een huid van staal of baksteen wordt gelegd. De boodschap die vervolgens moet worden uitgestraald, is die van een 'thuisgevoel'. Of beter nog, de bezoeker moet de illusie krijgen dat hij het ooit eerder heeft gezien. In zijn dromen of in werkelijkheid.

Jaap Huisman

Claus Marriott Courtyard Hotel, Hoofddorp. Foto: Robert Oerlemans

Een stap uit de dagelijkse wereld

Claus Marriott Courtyard Hotel, Hoofddorp. Foto: Robert Oerlemans

Na een tijd van tergende functionaliteit en efficiency, resulterend in neutrale dozen aan de randen van de stad met uitzicht op een parkeerterrein, keren de onmiskenbare hotelkarakteristieken terug in de hotelarchitectuur. Een hotel mag weer een sprookje vertellen en de dagelijkse hectiek ontkennen. Steeds vaker ook worden kloosters, kastelen of watertorens verbouwd tot hotel. Het vermengen van stijlen gaat ook op voor het vermengen van functies in het nieuwe hotel. Design moet klanten trekken, multifunctionaliteit moet het rekensommetje laten kloppen.

De vraag is even simpel als doeltreffend: waaraan herkent een mens een hotel? Vraag het een architect en negen op de tien keer barst hij of zij in lachen uit. Gekke vraag. Goede vraag ook. Maar het antwoord laat op zich wachten. 'Aan het gevelritme', zegt de Belg François Rijckaerts na enig peinen. 'Aan de herhaling van de kamers en de niet al te grote ramen. In de sokkel op de begane grond zijn het restaurant en de receptie zichtbaar'. Rijckaerts is co-architect van de Amerikaan Michael Graves, van wie in 1997 het Disney-achtige Astrid Park Plaza Hotel is verrezen tegenover het Centraal Station van Antwerpen.

PONTIFICAAL

'Aan de statigheid, de entree en de vlaggenmasten voor de deur,' antwoordt Paul Rinkens, entrepreneur, eigenaar van het Maastrichtse designhotel Bergère en specialist in nieuwe hotelconcepten. 'Het is van groot belang hoe je mensen ontvangt,' bevestigt Gerben van Manen, architect van het twee jaar geleden geopende Claus Marriott Courtyard Hotel in Hoofddorp. In dit geval met een royale oprijlaan, een pontificale luifel en een entreegebouw dat oogt als een tempel.

In de negentiende eeuw was een hotelgebouw symmetrisch, monumentaal en pronkzuchtig, een combinatie van tempel en Frans kasteel, met zuilen bij de entree en torens op de hoek. Een barokke driedeling typeerde de gevel, waarbij het middengedeelte of uitsprong of teruglag en werd gemarkeerd met een luifel. Uitbundige daken bekroonden het geheel, net als een veelheid aan decoratie, en als het even kon, een parkachtige omgeving. Kijk naar het Amstel Hotel (1867) in Amsterdam of naar het Plaza Hotel (1907) in New York.

Astrid Park Plaza Hotel, Antwerpen. Foto: Michael Graves

Vooral het Plaza met zijn weelderige restaurant in het hart refereert nog aan het oertype van ver voor Christus dat onderdak bood aan pelgrims en handelskaravanen: een vierkant gebouw rond een binnenplaats. Op de binnenplaats rustten de paarden en kamelen - later de rijtuigen - , in de arcades rondom stalde men de lading en in de één of twee verdiepingen daarboven rolden de reizigers hun slaapmatjes uit.

NEUTRALE DOZEN

Gestaag groeide het hotel uit tot een duidelijk herkenbaar gebouw, luxer dan een huis, opgetrokken uit diverse soorten steen en met een alles behalve platte gevel, totdat de modernisten afrekenden met de wereld van luxe en schijn. Ook een hotel moest voortaan functioneel en efficiënt zijn. In een wereld van toenemende mobiliteit verrezen aan de rand van de stad neutrale dozen die evengoed kantoor, ziekenhuis of bejaardenhuis konden zijn.

Lloyd Hotel, Amsterdam. Foto: Robert Oerlemans

'Met uitzicht op het parkeerterrein, heel triest' verzucht Nathalie de Vries (MVRDV architecten). De Vries is verantwoordelijk voor de recente metamorfose van een oud landverhuizershotel annex gevangenis in het hippe, culturele Lloyd Hotel in Amsterdam.

Inmiddels keren negentiende-eeuwse, duidelijk herkenbare hotelkarakteristieken in tal van gedaantes terug. Zo kan de sprookjesachtige, onalledaagse verschijning van het hotelgebouw worden uitgebuit, zoals bij het Efteling Hotel, met zijn opbouw van feeëriek luchtkasteel en plint van arcades uit de paleizen van duizenden- en een nacht. Ook het Astrid Park Plaza Hotel in Antwerpen heeft het uiterlijk van een kinderkasteel, met uitstekende torens en een opvallende middenpartij waarover het dak als een waterval omlaag krult. Het sprookjesachtige was niet onmiddellijk het uitgangspunt van Graves in Antwerpen, zegt François Rijckaerts, maar een hotelgebouw mag in zijn ogen wel aantrekkingskracht hebben. Daartoe is in Antwerpen afgezien van het karakteristieke silhouet gekozen voor exotisch kleurgebruik (rood, geel, groen) en een veelheid aan materialen, waaronder aluminium, kalkzandsteen en, voor de rondgemetselde gedeeltes, knalrode baksteen in dezelfde kleur gevoegd. Bewust is gebruikgemaakt van steen, aldus Rijckaerts: omdat het een natuurproduct is en een warme uitstraling geeft.

STEEN SPREEKT

Soberder en zakelijker is het Claus Marriott Courtyard hotel in Hoofddorp. Toch weerklinkt ook in dit gebouw een sprookje in de vorm van een wereld die mijlener afstaat van de hectiek van alledag. Uit de negentiende eeuw resteren de riante oprijlaan, de royale luifel, de uitbundige daken met dakpannen van beton, de horizontale sierbanden en de geprononceerde middenpartij van de toren. De bouwstijl is die van het gemeentehuis van Dudok in Hilversum, van de countryvilla's van Frank Lloyd Wright, kortom: van de jaren dertig van de vorige eeuw waarin rust, geborgenheid en veiligheid heersten. Vandaar ook de baksteen, degelijk en tijdloos, dun, lang en frisgeel net als bij Dudok, schuin gevoegd, 'waardoor de steen spreekt'.

Niet altijd krijgt een hotel een nieuw gebouw. Steeds vaker worden unieke gebouwexemplaren als kloosters, kastelen en watertorens verbouwd tot hotel. De trend is gezet door hotel New York in Rotterdam, in het voormalig kantoorgebouw van de Holland-Amerika lijn, en is onlangs voortgezet

door het Lloyd Hotel in Amsterdam (1921).

Aan de buitenkant kon vanwege de rijksmonumentenstatus nauwelijks iets worden veranderd – de tralies zijn verdwenen, de baksteen is gereinigd. Maar het gebouw had zijn voorkomen al mee: met zijn statige, vooruitstekende en met een koepeltoren beklede entree, zijn dakkapellen en gemetselde decoraties, zijn geaccentueerde vleugels.

De grootste ingreep zit aan de binnenkant. Daar heeft MVRDV het oude binnenplaatsidee opgeblazen tot een huizenhoge vide onder een dak van glas. In de vide hangen platforms en komen tal van functies bijeen: restaurant en bibliotheek, lobby en culturele ambassade waar de hotelgasten presentaties kunnen geven. 'Dit deel straalt altijd licht uit, je ziet mensen bewegen, dat is uitnodigend.' Aan de achterkant voeren nieuwe trappen naar een royaal stenen terras, de stadse vertaling van het park.

DE LUIFEL

De Vries denkt niet dat het negentiende-eeuwse beeld van het hotel een nieuw leven is beschoren. Weliswaar blijven hotels aantrekkelijke, bijzondere gebouwen, maar het uitnodigende karakter zal sterker worden uitgebuit. Behalve publieke huiskamer, restaurant en culturele ontmoetingsplek zal het hotel ook plaats bieden aan sportvoorzieningen en winkels. Al die functies beïnvloeden het beeld.

Ook hotelwatcher Paul Rinkens zegt dat de typeverwarring in de toekomst eerder zal toenemen dan afnemen. Om te overleven zal een hotel net als een winkelcentrum onderdak bieden aan winkels, centra voor spiritualiteit, wellness en meditatie en zelfs aan een luxe bejaardenoord. Daarbij is het gebouw inderdaad open, uitnodigend, met veel licht en glas. Ook baksteen speelt een rol, juist vanwege zijn tactiliteit en de nieuwe nadruk op de beleving van de steen, 'een zegen voor de mensheid'.

Voor één onderdeel maakt De Vries graag een uitzondering: de over de straat heen stekende luifel, 'zodat je altijd even door het hotel heen moet.' Die blijft het hotel in de toekomst onderscheiden van alle andere gebouwen.

Marina de Vries

Bij dit artikel is gebruik gemaakt van het boek 'Hotels, planning en ontwerp' door Ted de Jong, J.J. Braak en H.M. van Mulken, Delftse universitaire pers, 1984

Lloyd Hotel, Amsterdam. Foto: Robert Oerlemans

Lloyd Hotel, Amsterdam. Foto: Robert Oerlemans

Er staat een stad op

Vanaf de hoogste verdieping de stad in, maar niet.

Beneden razen de straten van Buenos Aires.

De stad waar alles goed komt. Ze nemen je mee

in hoeken van negentig graden. Met lampen en bange lichten

in kleuren die verhalen weten, berichten en verbanden maken

tussen rode steen en lukraak asfalt. De stand van een ongelijke

maan. Een kies op ijs, een tong om een naam, een keuze.

Maar het waait hier schaduwen en het wentelt

onophoudelijk kiezelstenen gebouwen.

Er is er één met een hart van geschaafde, rode steen.

De rode zoom langs je hals mondt uit in een rode

rivier. Denk waterval. Watervallen.

Om niet te zien hoe een hart zich uitstort

ga je naar beneden. Hou je schaduw bij je.

Sla een gebouw plat tegen de muur.

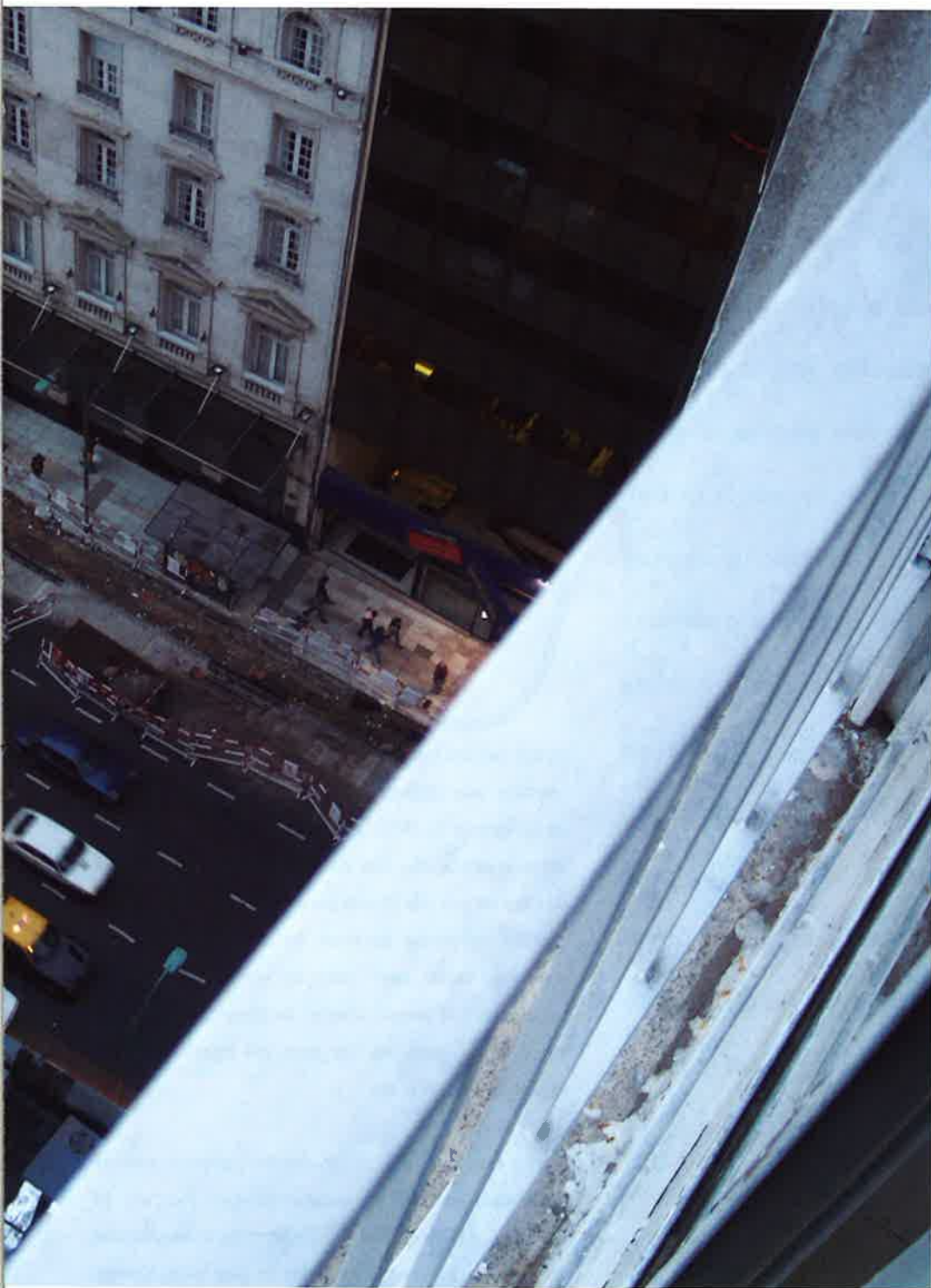
In de lift struikel je over een drempel uit een ander huis.

Een plafond van sterren stijgt.

Zo storten twintig verdiepingen. Languit.

Er staat een stad op.

Gebouw in Buenos Aires. Foto's: Maria Barnas

Maria Barnas (1973) publiceerde de romans 'Engelen van ijs' (1997), 'De baadster' (2000) en de dichtbundel 'Twee zonnen' (2003) bij de Arbeiderspers. Voor 'Twee zonnen' ontving ze de C. Buddingh-prijs voor nieuwe Nederlandse poëzie 2004. Ze is als docent verbonden aan de Rietveld Academie en schrijft freelance voor De Groene Amsterdammer en De Volkskrant.

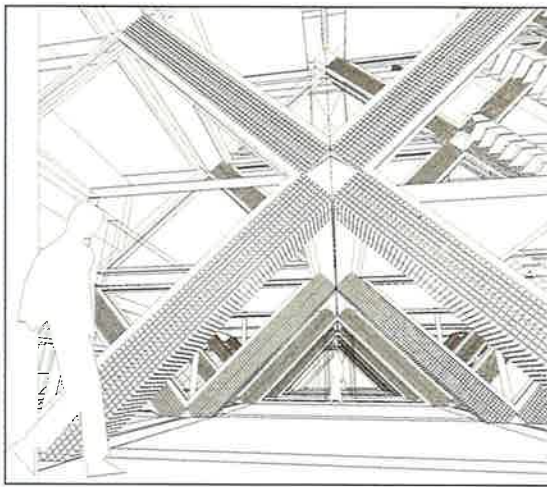
Vorig jaar werd in 'Baksteen' gestart met een nieuwe rubriek onder de titel 'De droomfabriek'. Studenten van HBO-opleidingen Bouwkunde of Academies van Bouwkunst worden gevraagd een hypothetische opgave uit te werken. In samenwerking met de desbetreffende opleiding legt de redactie van 'Baksteen' de studenten een opdracht voor. Het gaat om het ontwerpen van een oplossing voor een specifieke opgave op een specifieke plek. De opdracht geeft met opzet veel ruimte aan de verbeelding, fantasie en creativiteit. Tegelijk beperkt hij zich voornamelijk tot het scheppen van een 'gevelbeeld' waarin vooral materialisering met – uiteraard – baksteen tot uiting moet komen. Onderzoek op stedenbouwkundig en functioneel niveau is hierin ondergeschikt. Hoewel de redactie zich ervan bewust is dat hierdoor een risico van vrijblijvendheid ontstaat, wordt dit hopelijk gerechtvaardigd en gecompenseerd door de inventiviteit van de uitwerkingen.

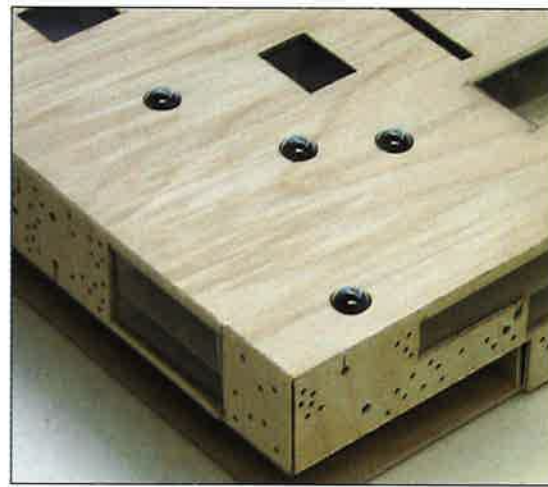
Tanja Lina

Ontwerp een psychiatrisch ziekenhuis met een open en een gesloten afdeling aan de rand van een park in Rotterdam, die opgave kregen studenten aan de Academie van Bouwkunst in Rotterdam in de winter van 2004/2005 voorgelegd. Veertien weken hadden ze tijd om een inrichting te bedenken die bij voorkeur in baksteen was uitgevoerd en daarmee zou aansluiten bij de omgeving. Want het perceel ligt aan de rand van het Scheepvaartkwartier dat door een wonderlijke speling van het lot aan het 10 mei-bombardement is ontkomen. Dichtbij zijn verder de Maas, het Erasmus MC en het park waar begin jaren zestig de eerste Floriade werd gehouden. Het terrein waarop de imaginaire inrichting zou worden gebouwd, ligt lager ten opzichte van de zomerdijk van de Maas.

Het programma dat de studenten moesten zien te herbergen, bestond uit twee afdelingen voor elk 24 personen, gescheiden in een gesloten en open klinische afdeling. De open afdeling eeffte de weg terug naar de samenleving waarin de patiënt aanvankelijk moeite had te overleven. In de gesloten afdeling, zo formuleerden de docenten Remco Bruggink en Rob Hootsmans de opdracht, moesten voorts twee separeerkamers worden ondergebracht, terwijl het hele complex moest worden uitgerust met zit/slaapkamers, een gezamenlijke huiskamer, een behandelkamer en vergaderruimtes. De studenten kwamen uit op een keur aan varianten,

Endo Roelofsma

Michiel Raats

van villa's aan de rand van het park tot een monolithisch blok, diagonaal op de kavel geplaatst, van kassen tot kashba – de opgave nodigde duidelijk uit tot zeer diverse voorstellen. Enkele studenten hadden zich zo vastgebeten in een ambitieus ontwerp dat de veertien weken niet toereikend waren om een beoordeelbaar resultaat op te leveren. Anderen – de middenmoot zou je kunnen zeggen – haalden weliswaar de eindstreep maar met een voorstelbaar/voorspelbaar project. Een van hen bedacht een complex waar een hoog gelegen straat de open en gesloten afdeling zou scheiden, weliswaar helemaal in steen uitgevoerd, maar te opdringerig en te onesthetisch. Arno van der Padt werkte een vakbekwaam uitgevoerd complex uit met een smaakvolle afwisseling van glas en metselwerk in met elkaar verstrengelde volumes, maar dat was het dan ook: goed maar gelikt.

TOELICHTING EN BEOORDELING

Vijf goed geslaagde uitwerkingen bleven na beoordeling op de zeef liggen, waarvan drie echte toppers. De kassen van Henny Vollmuller lonken qua opzet enigszins naar de kashba van Piet Blom, zijn modulair van opzet, waardoor ze een mooie opbouw tonen van heel gesloten naar heel open. Zo kan een vriendelijk dorpje groeien aan de Maas. Minstens zo aardig is het getrapte blok met oplopende terrassen van Peter van Bever waardoor patiënten net zo veel privacy als uitzicht hebben.

Drie plannen sprongen er helemaal uit, een stervormig complex van Tanja Lina, Oblique van Endo Roelofsma en het vierkante monolithische blok van Michiel Raats. De laatste bracht allerlei functies onder een dak, en brak het geometrische model open met strookramen,

kleine gaatjes en loggia's, al naar gelang de gevraagde geslotenheid of openheid. Zijn de kamers van de patiënten aan de randen gesitueerd, het hart van het gebouw is om te rusten en te wandelen, voor gezamenlijke activiteiten en medische verzorging. Door het gebouw schuin op het terrein te plaatsen, heeft iedereen genot van zonlicht en uitzicht op het park.

Oblique, nadrukkelijk uitgevoerd in baksteen, laat een schuin oplopende wand zien waarmee het een gebouw als een talud is. Uit die monumentale schuine wand springen erkers tevoorschijn of wordt het dak soms vervangen door liggende ramen waardoor de gevel een speels patroon vertoont. Belangwekkender nog is de plattegrond van de kamers die in veel gevallen een entresol hebben en, dankzij het schuin oplopende dak, altijd een prettige hoge plafondmaat. Endo plaatste de voorzieningen aan de zonloze noordzijde.

Het meest conceptueel is het voorstel van Tanja Lina. De baksteen is teruggebracht tot diagonale stratenpatronen die de hoeken van het complex verbinden en de zitbanken die ze onmerkbaar in het straatbeeld laat overgaan. Dat is het enige moment waarin de steen zegeviert, want Tanja heeft zich vooral uitgeleefd op de hoek van 45 graden waarin alles is uitgevoerd, de erkers van de uitstekende kamers, de indeling van de badkamers en de loop van de binnenstraten. Tanja, die eerst de kunstacademie succesvol heeft afgerond en vervolgens is doorgegaan met de opleiding aan de Academie van Bouwkunst geeft blijk van een ruimtelijk inzicht – zo heeft ze een complex uit haar geest getoverd dat eruitziet als een sieraad.

Jaap Huisman

De Toelichting

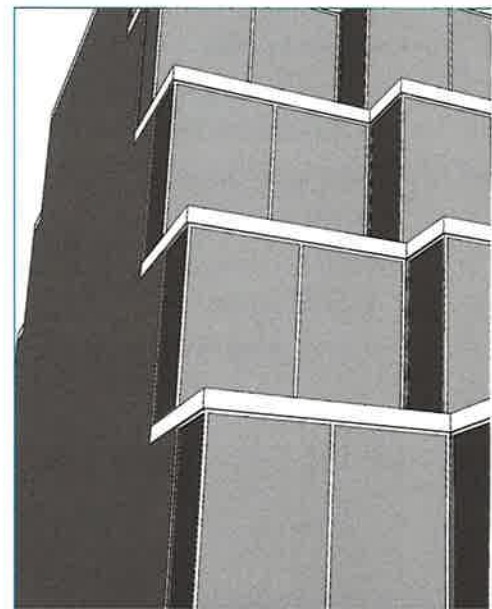
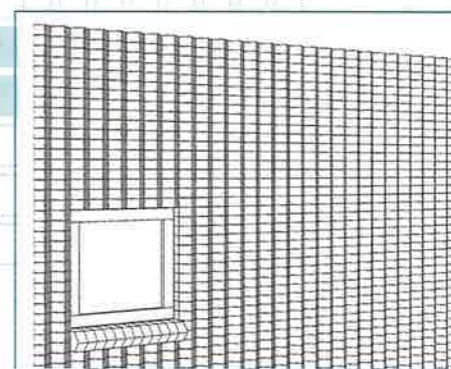
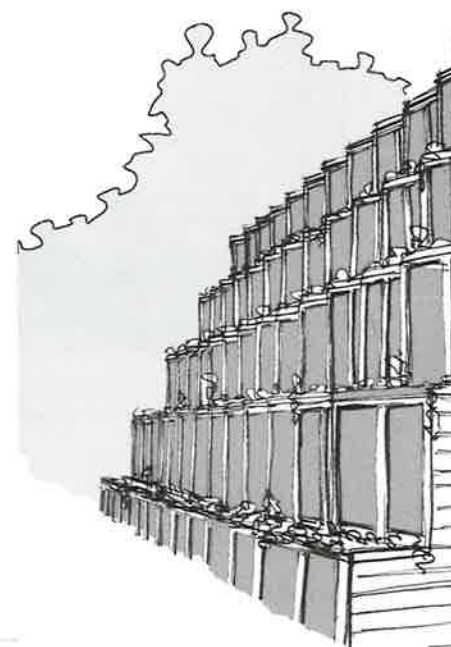
Psychiatriesch
Ziekenhuis

DOEL VAN HET GEBOUW IS CONFRONTATIE EN REFLECTIE

De kern van het gebouw is de behandeling van de psyche van de cliënt. De organisatie van het gebouw geeft vorm aan het uitkristalliseren van de behandeling naar de buitenwereld. Door zoveel mogelijk lucht en ruimte op te nemen in het gebouw wordt de 'opgesloten' cliënt leef- en werkruimte geboden. De spiegel is een zelfontkennend materiaal, waardoor het gebouw wordt geabsorbeerd door de omgeving. De spiegels zijn niet bedoeld om de cliënt voortdurend bewust te laten zijn van zichzelf, maar zijn zo geplaatst dat ze door het hele gebouw uitzicht bieden naar de groene omgeving van de buitenwereld.

De voorbijganger en bezoeker echter worden door de spiegelende gevel zelf gereflecteerd in het gebouw, en worden daardoor indirect onderdeel van de psychiatrische inrichting.

Tanja Lina

Het ideale woonhuis

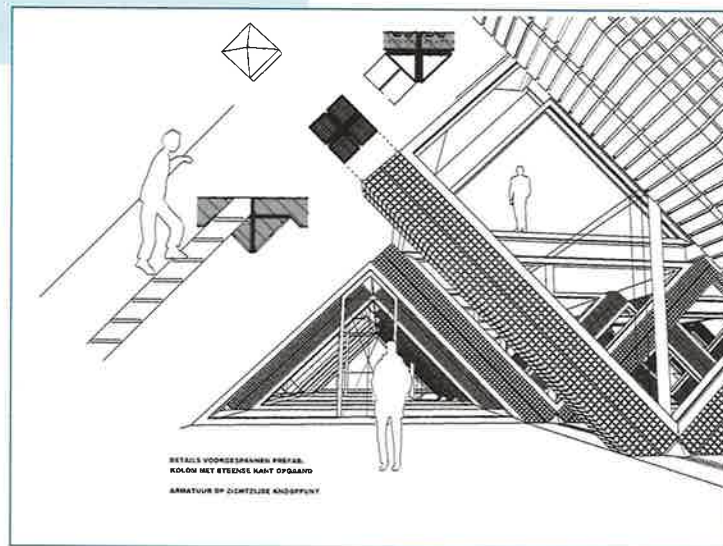
DE LOCATIE

De psychiatrische instelling wordt terug naar de stad gehaald. Het genezingsproces verloopt beter als patiënten niet ver van familie en vrienden wonen.

De opzet van het gebouw is een gebouw dat de patiënt dient. Het moet een ideaal woonhuis zijn. Bij het nadenken over een ideale woonomgeving rezen er een paar vragen. Wat geeft mij een goed gevoel als ik in een kamer ben? Het aangename wordt ook beïnvloed door licht! De slaapkamers zijn daarom voorzien van grote ramen. Het gevoel van ruimte wordt extra benadrukt door het zicht op kleine daktuintjes voor elk raam. Elke patiënt heeft zicht op een stuk groen.

Het flexibel maken van het gebouw kan op verschillende manieren. Het kan constructief zo zijn ingedeeld, dat het later altijd als draagstructuur kan blijven, maar een nieuwe indeling kan krijgen. Mijn visie hierop is dat dit gebouw later kan worden omgebouwd tot een soort studentenflat of bejaardentehuis.

Peter van Bever

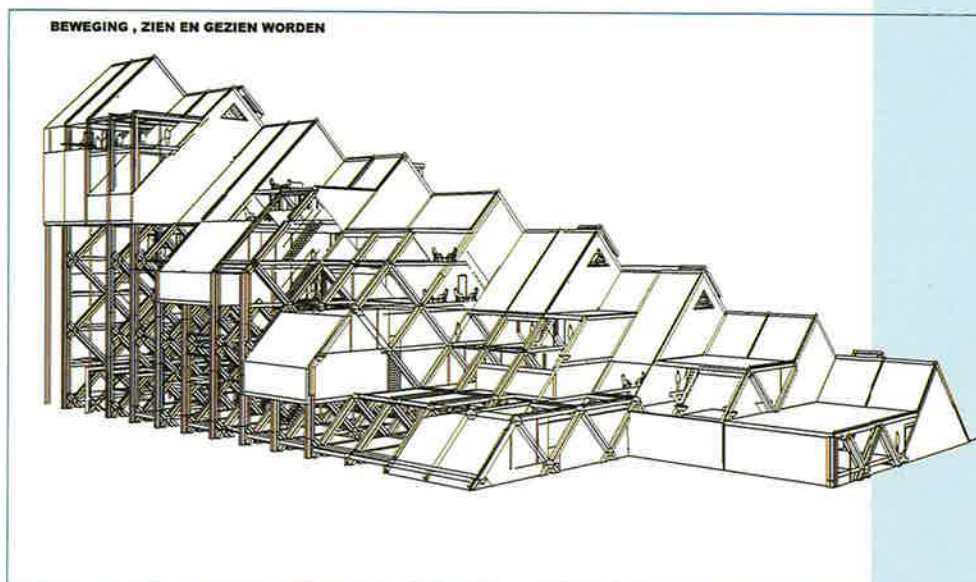
L'Oblique

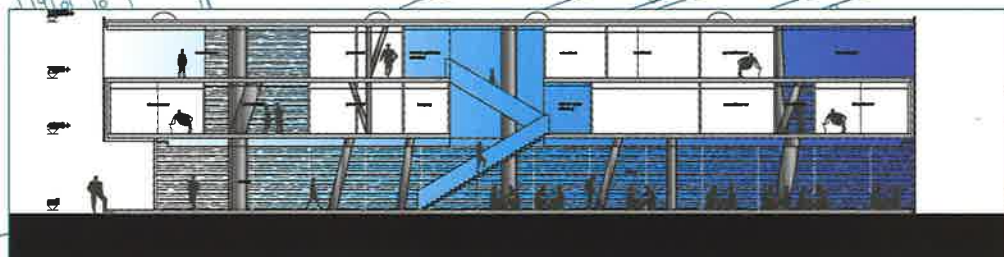
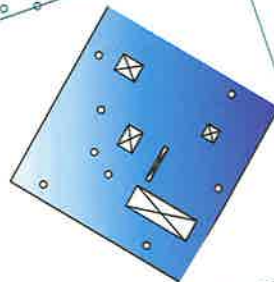
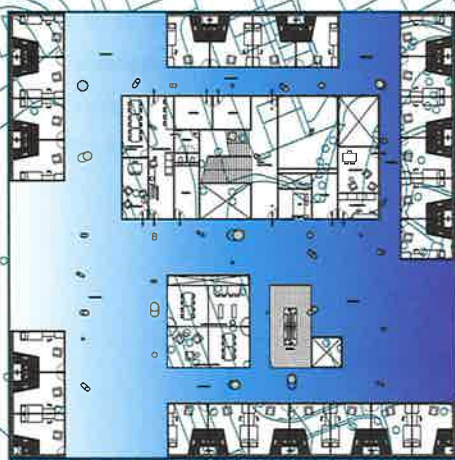
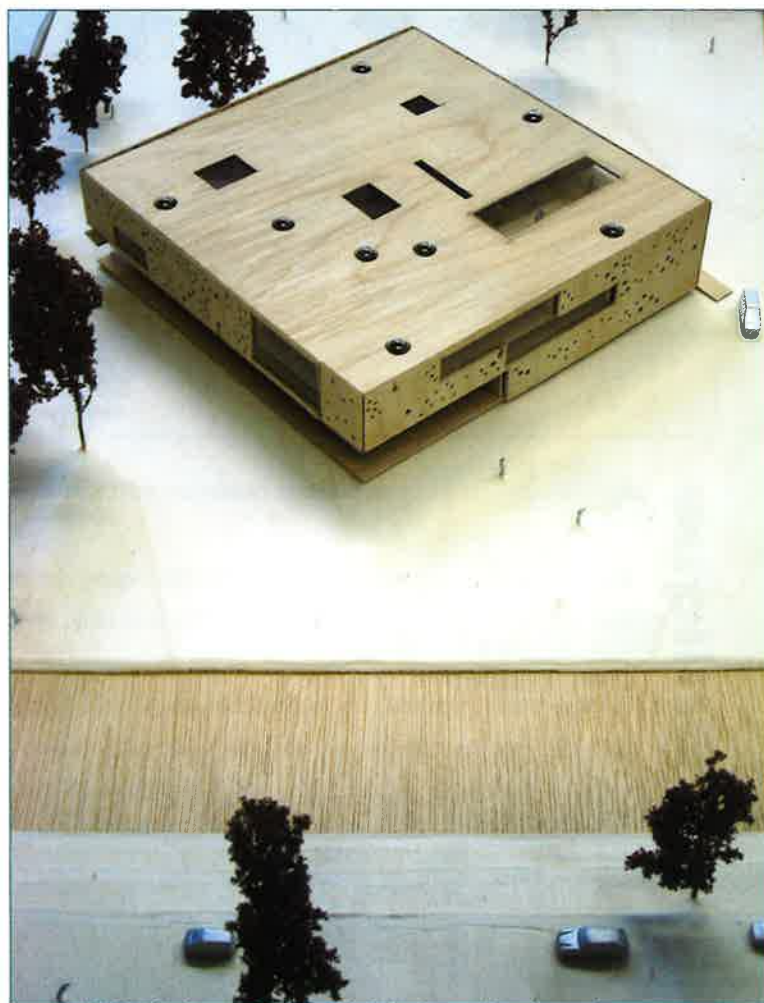
DE ARCHITECTONISCHE DIALECTIEK BINNEN DE PSYCHIATRIE

Dialectiek in dezen, naar Hegel en Marx, wil zeggen dat ontwikkelingen verlopen in een vast patroon. Elke bestaande situatie herbergt in zichzelf een tegenstelling, en uit de confrontatie van die tegenstelling ontstaat iets nieuws. Die nieuwe situatie draagt op haar beurt weer de kiemen voor alle toekomstige tegenstellingen en stappen in de vooruitgang. De dialectische tegenstelling in de psychiatrie bevindt zich zowel in zijn uiterlijke verschijning als gebouw, taboe versus de vermaatschappelijking van het psychiatrisch ziekenhuis, als wel in de patiënt zelf, wie ben ik, en wie wil ik zijn?

Vanuit het thema van de vermaatschappelijking binnen de psychiatrie, heb ik ten eerste ingezet op de stedelijke context. Het is daarbij van belang dat de verschillende activiteiten en bewegingen hun uitdrukking krijgen in een hybride programmatische compositie. Ieder belooft, met eigen kenmerkende achtergrond, zijn of haar eigen pad. Kenmerkend voor ieders pad is dat de vrijheid toeneemt.

Endo Roelofsma

Open en gesloten

Op een unieke locatie gelegen aan het Euromast-park en de Parklaan in het centrum van Rotterdam wordt een psychiatrisch ziekenhuis ontworpen. Het benutten van de kwaliteiten van het publieke domein werd al snel één van de uitgangspunten. Het ontwerp ondersteunt het publiek domein en vertaalt typische eigenschappen daarvan in een bruikbaar architectonisch concept.

Het ondersteunen van de publieke ruimte gebeurt door programmatisch publiekelijk toegankelijke functies in de plint van het gebouw te organiseren. Daarboven op de 1e en 2e verdieping zijn de open en gesloten afdelingen gesitueerd. Hier ontstaat een grote ruimte die als publiek kan worden beschouwd.

Aan de buitenzijde van de 1e en 2e verdieping zijn de slaapkamers gelegen. De slaapkamers zijn samen met het centrale voorzieningenblok de 'meubels' die op de verdiepingen staan. Ze zijn als een rij kasten tegen de gevels gezet.

De buitengevel wordt opgetrokken uit een gitzwarte baksteen. Door te kiezen voor de kleinste steen die leverbaar is in Nederland, de liliput, ontstaat er een fijn spel van lijnen en vlakken. Mede omdat de gevel gezien kan worden als een simpel vlak waar ter plaatse van het raken van de woonkamer aan de gevel grote glaspuien het bakstenen vlak onderbreken, ontstaat een rustig en solide beeld.

Om een beeld op de gevel te krijgen wordt gebruik gemaakt van een techniek waarbij het beeld direct op de bakstenen gevel is aangebracht. Het gaat om geëngobeerde bakstenen, die door hun productieproces een lichte glans hebben gekregen, en waarop een aantal afbeeldingen van de fotografe Britta Jaschinski worden aangebracht.

Michiel Raats

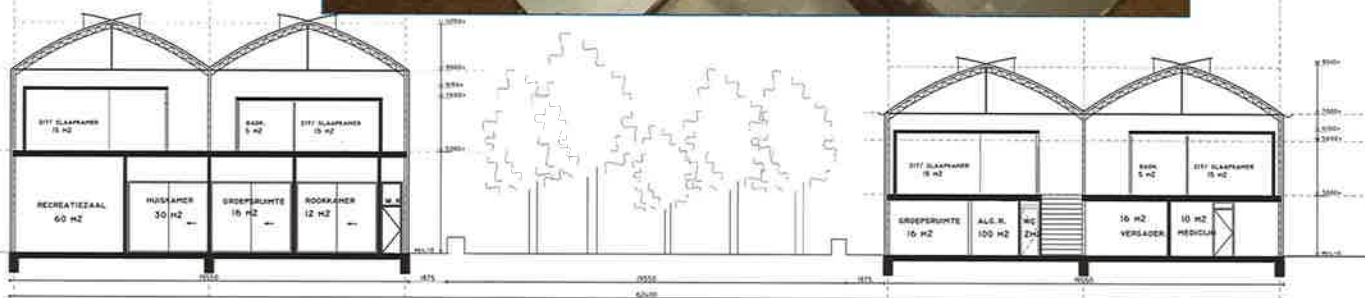
Psychiatrisch Ziekenhuis

In dit project staat de INDIVIDU centraal. Het project bestaat uit 48 verschillende kamers die zijn gerangschikt in 8 verschillende verkavelingen, op basis van een 12-delig grid. De 8 kavels met de woongroepen plus 3 buitenruimten plus de kavel voor de algemene functies vormen een kleine grid-stad. De ene woongroepkavel is hoger dan de andere. Hierdoor ontstaat een interessant landschap.

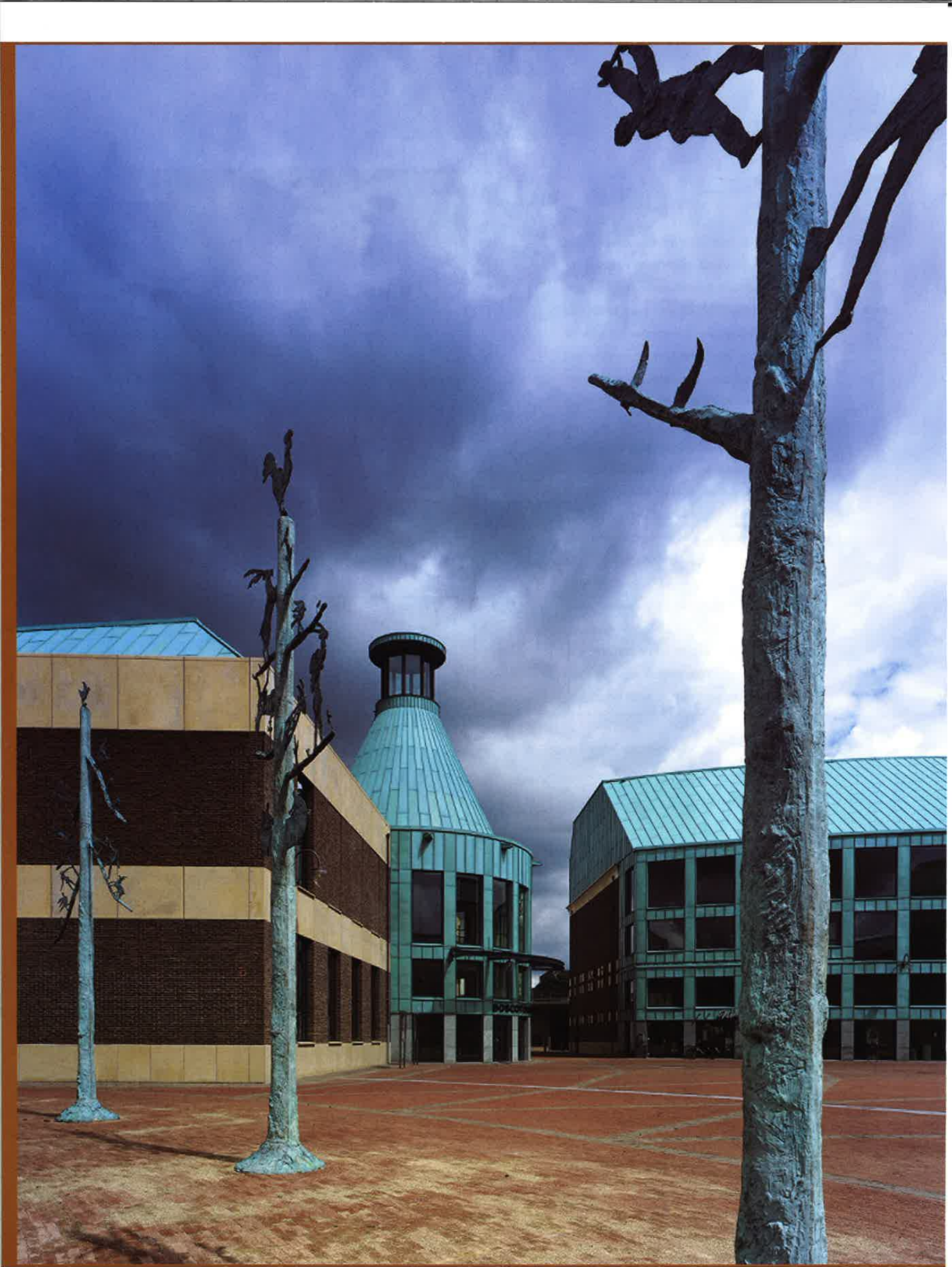
De psychiatrische patiënt ondervindt van de reguliere maatschappij een enorme minachting. De architect van een psychiatrische inrichting kan de slechte naam van de instellingen opvijzelen door goede architectuur te creëren. Wanneer een instelling als een gevangenis wordt vormgegeven en ingericht, kan dat geen enkel goed resultaat opleveren, zeker niet voor de genezing van de patiënt. In dit project heb ik geprobeerd een psychiatrische inrichting te ontwerpen met een goede en open structuur. Waar de patiënt, op een subtiele wijze, als een individu wordt behandeld.

Henny Vollmuller

DWARSDOORSNEDE A-A

ADOLFO NATALINI:

'Klassiek is de hoofdmoot in een stad, extravaganza's zijn de uitzondering'

Haverleij, 's-Hertogenbosch

Bijna elk jaar wordt er in Nederland wel een bouwwerk van Adolfo Natalini opgeleverd, de Florentijnse architect die in zijn eigen land spaarzaam bouwt. Dit jaar is het de beurt aan Doesburg en Uden, volgend jaar aan een appartementsblok met kantoren in 's-Hertogenbosch. De verhalende architectuur van Natalini sluit aan bij de tijdgeest die meer op de hand van Berlage is dan op die van Rietveld. Natalini over de balans tussen traditie en vernieuwing, over het belang van reproducties (geen reconstructies) van de stad.

T elkens als hij met het vliegtuig over Nederland aankomt, kan hij bij wijze van spreken de nieuwe aanwinsten in de architectuur vanuit de lucht waarnemen. En in de omgeving van het Centraal Station in Amsterdam gaan de veranderingen zo snel, dat hij ze nauwelijks kan bijhouden. Dat is het grote verschil tussen Nederland en Italië voor de architect Adolfo Natalini: in Italië lijkt de tijd bevroren te zijn en houden architecten zich nog uitsluitend bezig met restaureren, in Nederland zijn vernieuwing en dynamiek onstuitbaar.

'Monumentenzorg en de archeologische dienst hebben in Italië een overweldigende macht. Ze hebben het recht zonder enige vorm van uitleg een project af te keuren. Je zou kunnen zeggen dat er een ongelofelijk verzet bestaat tegen verandering. Maar er is nog een verschil tussen Amsterdam en Florence, waar ik woon en werk. Florence mist economische activiteiten. In die zin is het dus geen bloeiende stad, want ze drijft alleen op toeristische diensten. Er is dus ook niet zoveel geld in omloop om te investeren in architectuur. Een paar decennia geleden telden de stad en haar agglomeratie nog een miljoen inwoners, een aantal dat is teruggelopen naar 370.000. De inwoners trekken weg naar buiten, omdat de huren te hoog zijn. Tegelijkertijd is het aantal architectuurstudenten onvoorstelbaar gestegen. In 1966 had Florence nog 550 studenten bouwkunde, nu zijn het er ongeveer 13.000.'

VERLOREN GENERATIE

Wat voor perspectief is er voor studenten in een

land dat zijn monumenten koestert? 'Weinig dus. Ze kunnen nooit ervaring opdoen. Het enige dat overblijft is restaureren of werken aan de herbestemming van oude gebouwen. Vroeger moest je wachten tot je veertig jaar oud was, wilde je een opdracht van belang in de wacht slepen, tegenwoordig geldt het begrip jonge architect voor iedereen onder de 50 jaar en misschien moet je nog wel ouder zijn om te kunnen bouwen. Ze maken prachtige schetsen en schrijven mooie boeken, maar bouwen, ho maar. Zelfs mijn generatie was al een verloren generatie. Renzo Piano is een verhaal apart. Hij is meer constructeur en ingenieur. Dat is een vak dat in Italië meer wordt gerespecteerd dan architectuur.' Omdat architecten zo moeilijk aan de bak komen, is het ook verklaarbaar dat industriële vormgeving met name in de jaren zestig en zeventig een prima uitwijkmogelijkheid was. Architecten ontwierpen auto's en machines, of belandden in de beeldende kunst.

Nederland staat dan ook min of meer te boek als een paradijs voor een buitenlandse architect als Natalini. Vrijwel elk jaar wordt er van hem wel een gebouw of appartementsblok opgeleverd, zoals dit jaar een woonwijk aan de oever van de IJssel in Doesburg en de combinatie van appartementen, zwembad en bioscoop in Uden. Er ligt een voorlopig ontwerp voor een groot woon- en kantorenblok in het Paleiskwartier in 's-Hertogenbosch dat als alles goed gaat, wordt omgezet in een definitief ontwerp. Vijftien jaar geleden werd de onbekende Natalini uit de

Boscotondo, Helmond

coulissen gehaald door de toenmalige stedenbouwkundige van de gemeente Groningen, Maarten Schmitt. Die achtte Natalini de juiste man om de Waagstraat, het hart van de stad, te ontwerpen. Schmitt dacht daarbij aan een architect/theoreticus die in de jaren zestig deel uitmaakte van Superstudio, een avant-gardistische stroming die politieke manifesten verspreide waarin ze het futurisme en de moderne lifestyle bekritiseerden.

HARTOPERATIE

Toen u voor de Waagstraat werd uitgekozen, was het publiek enthousiast en de critici niet. Berustend: 'Natuurlijk. De meerderheid van de journalisten kijkt naar nieuws en het nieuwe. Als je je moeder vermoordt, kom je op de voorpagina, als je je ouders steunt, niet. Ik heb er mee leren leven dat mijn visie en houding geen publiciteit opleveren. Ik zoek nu eenmaal naar andere

waarden, naar een menselijke stad. Architectuur is in feite een film- of toneeldecor. Het menselijk leven is van zichzelf al zo fantasierijk en fascinerend, dat je verder niet veel meer nodig hebt. Als je naar het theater gaat, is het ook niet goed dat je je laat afleiden door de decors.'

De op traditionele leest geschoeide architectuurstijl bleek na de geslaagde hartoperatie in Groningen in trek bij menig gemeentebestuur. Natalini verlegde zijn werkterrein van Duitsland naar Nederland. Omdat er in Italië zo weinig opdrachten vergeven zijn, was hij in de jaren tachtig eerst in Frankfurt en Karlsruhe aan de slag gegaan en daarna in de voormalige DDR. Kennelijk leent zijn architectuur zich goed voor restauratie van verwaarloosde of getroffen binnensteden. We spreken hem op het Amsterdamse bureau van Corinne Schrauwen dat in Nederland met Natalini Architetti samenwerkt – op tafel ligt het boek met zijn Nederlandse projecten, die behalve de Waagstraat, de Resident in Groningen

en Haverleij bij 's-Hertogenbosch omvatten, waar hij een van de kastelen heeft ontworpen. Zijn trots gaat uit naar Boscotondo in de binnenstad van Helmond omdat de ontwikkelaar daar niet op het budget heeft bekibbeld en er met duurdere materialen kon worden gewerkt. Op markante plekken is natuursteen gebruikt, voor de rest baksteen en gepigmenteerd beton. Bovendien mocht Natalini ook de indeling van de woningen doen.

Natalini's architectuur is zo vanzelfsprekend dat ze zich vanwege het terughoudende karakter niet op de voorgrond dringt. Het universiteitsgebouw in Siena voegt zich met zijn dikke stenen muren naar zijn historische omgeving en als die ontbreekt, bedenkt hij een verhalend ensemble. 'Ik probeer zoveel mogelijk van het verleden te leren, want een ander aanknopingspunt heb ik niet. Uit de toekomst kun je moeilijk inspiratie opdoen.'

Maar hoort een architect ook niet een uitvinder te zijn? 'Zoveel hoeft je in de architectuur niet uit te vinden, omdat de meeste gebouwen voor een bepaalde functie worden neergezet, zoals een school of een kerk. Alleen als je iets nieuws gaat maken, zoals een vliegveld of een station, kom je aan uitvinden toe. En natuurlijk zijn er nieuwe technieken en materialen die vaak goedkoper zijn dan de oude materialen. Mijn mening is dat we niet zoveel extravaganza's nodig hebben. De samenhang in de historische stad is zo aardig dat je die niet met buitenissige objecten moet verstoren. De bestaande stad kun je nauwelijks verbeteren. Waarom trekken mensen naar de historische kern toe? Omdat het met zijn straten, pleinen en galleria's een prettige plek om te verblijven is. Je kunt proberen dat te reproduceren, ook in buitenwijken, zoals in Brandevoort bij Helmond is gebeurd, dat de kwaliteit en proporties van oude stadsplanologie heeft. Ik wil niet suggereren dat je een historische stad kunt reconstrueren, omdat je dan een soort Disneymodel krijgt.'

In zijn boek met de Nederlandse projecten staat dat hij moeite had met het masterplan voor Haverleij van Sjoerd Soeters. Natalini noemt Soeters een optimistische en zeer levendige architect, maar met de opzet van Haverleij kon hij niet goed uit de voeten. Liever had hij de twee dorpen bij Den Bosch, Bokhoven en Engelen, met een verbeterde straat met elkaar verbonden en het achterliggende landschap leeg gelaten, dan wat nu is gebeurd, golflijns met kastelen als zetstukken in het groen. Tot zijn verrassing werd hij na zijn

kritiek toch door Soeters benaderd om het eerste kasteel te ontwerpen, dat volgens het masterplan een vierkante plattegrond moest krijgen. 'Ik heb tegen mijn medewerkers gezegd: laten we er iets interessanter van maken en ons laten inspireren door kastelen op schilderijen of uit sprookjes. Dit zijn immers geen oorlogsmachines.'

EEUWIGHEID

Het resultaat is een 'lustkasteel' met een fantasierijke grillige vorm, maar wel met torens aan weerszijden van de ingang en een royaal binnenterrein waarop men kan parkeren. Het poortgebouw, de torens en de opbouw van de gevels zijn de elementen waarmee Natalini knipoogt naar het verleden. Is het hele Haverleij daarmee toch geen Disneyland geworden? Dat vindt Natalini niet. De andere kastelen, van Lafour en Wijk en Jo Crepain, zijn behoorlijk streng. Lachend: 'Als het Disney is, is het omdat de golfbaan een speelveld is. Voor de rest is het bescheiden architectuur.' Bewoners zijn uitermate tevreden over de huisvesting. Kwamen op hem af toen ze hoorden dat hij de architect was en begonnen in het Italiaans een gesprek of tracteerden hem, zoals in Den Haag, op een recital.

In al deze Nederlandse projecten is baksteen het Leitmotiv, terwijl hij in Italië ook wel met pleisterwerk en beton werkt. 'Pleisterwerk lijkt in eerste instantie goedkoop, totdat je ontdekt dat je het moet onderhouden en schilderen. Daarom gebruikt de speculatiebouw het, omdat ze vanuit de korte termijn redeneert.' De architectuur van Natalini daarentegen is bedoeld voor langer dan een mensenleven. 'Dan heb je een materiaal nodig dat het lang uithoudt. Stenen stralen eeuwigheid uit. Er zijn gebouwen van 2000 jaar oud, die nog steeds bestaan. Dat is een reden om baksteen te gebruiken. De andere is dat het een humane manier van bouwen is, zowel voor de ontwerpers als de metselaars. Zo'n muur in Siena, dat is als een man die zijn borst opzet en zo zijn trots toont.' Overbodig te zeggen dat Natalini niet veel opheeft met modernistische architectuur. Het waren dan ook niet Rietveld en Duiker die hem vervoerden in Nederland, maar Berlage en De Klerk. Met grote bewondering zag hij de Beurs van Berlage, zijn rationele en tegelijk fantasierijke benadering. 'Als je goed naar de Beurs kijkt, zie je een totaal modulair gebouw. Fantastisch.' Van De Klerk trof hem de plasticiteit van de gevel, waardoor metselaars vrijer hebben kunnen werken. 'Dat lukt ze met een strak vlak moeijlijk. En dat is nog eens saai ook.'

Waagstraat, Groningen

Het modernisme doet hij af als een modieus kledingstuk dat een seizoen goed blijft. 'Ik vind dat architectuur een langere periode moet omspannen. Dat er nu in Nederland een reactie op het modernisme plaatsvindt, begrijp ik wel. Het was de overheersende macht, terwijl experimentele architectuur een uitzondering hoort te zijn. Eigenlijk moet de klassieke, traditionele architectuur 95 procent van de stad uitmaken. Als Nederland overschakelt van experimenteel naar traditioneel, wordt het evenwicht hersteld naar normale verhoudingen.'

OVERDREVEN

U was over het Muzenplein in Den Haag niet helemaal tevreden, heb ik uit sommige berichten begrepen. 'Tijdens de workshops bleek dat elke architect vrij was om te doen wat hij wilde, en zo kon ontsnappen aan de druk. Mijn bezwaar is dat je de architecten niet teveel moet vrijlaten omdat je verbindende elementen nodig hebt, zeker als

je naast elkaar bouwt. Na lange discussies bleek dat het enige verbindende aspect het gebruik van baksteen was. Dat was voor mij te weinig. Omdat er al zoveel architecten bij het project betrokken waren, heb ik geprobeerd op het Muzenplein en het Clioplein zoveel mogelijk identieke, uniforme huizen neer te zetten.'

Persoonlijk vind ik dat de lichtblauwe panelen die appartementen wat goedkoop maken. 'Oorspronkelijk zouden we ook geprooxydeerd koper gebruiken, net als het dak van de Muzentoren. Natuurlijk wilde Rob Krier daar graag aan vasthouden voor zijn toren, en moest ik vanwege het budget overschakelen op blauwe trespas. Daar ben ik niet zo ontevreden mee. Wat me het meest heeft teleurgesteld, is de extreme diversiteit, de detaillering in stijlen en beelden.'

Lees verder op pagina 22

Haverleij, 's-Hertogenbosch

Het is bij het overdrevene af.

Afgezien van Boscotondo in Helmond en Haverleij in Den Bosch behoorden in de meeste Nederlandse projecten het interieur en de indeling niet tot de portefeuille van Natalini. Bij Haverleij hebben Natalini en Schrauwen aandacht besteed aan bijzondere woontypen, maar dat is eerder uitzondering dan regel. Het lijkt erop dat ontwikkelaars hem alleen om zijn zorgvuldige behandeling van de gevel hebben ingeschakeld. Natalini is daar dan ook zeer bedreven in. Opvallend genoeg kan de Italiaanse architect daarmee leven omdat de samenwerking met aannemers, constructeurs en supervisors in Nederland professioneel verloopt. 'Ik vergelijk het met het bouwen van een huis. Dat maak je geschikt voor de stad. De binnenkant is van de eigenaar, de façade daarentegen is publiek. Daarom proberen we een buitenkant te ontwerpen die tegelijk een waardige straat oplevert met voldoende licht.'

Intussen geniet hij van het assortiment aan stenen in Nederland. 'In Nederland heb ik keus te over.' Als Natalini's bouwproject in het witte stadje Thorn, dat aangekondigd staat in zijn boek doorgaat, is dat min of meer revolutionair. Hoe vaak komt het voor dat er een nieuw element aan het beschermde Limburgse stadje wordt toegevoegd? Over de stijl hoeft de gemeenschap zich geen zorgen te maken – Natalini's ingreep zal opgaan in zijn omgeving, als een klontje suiker in de thee. 'Waar ik ook bouw, gebruik ik de context als uitgangspunt, niet alleen de fysieke maar ook de culturele betekenis van een plek.'

Jaap Huisman

Boeken

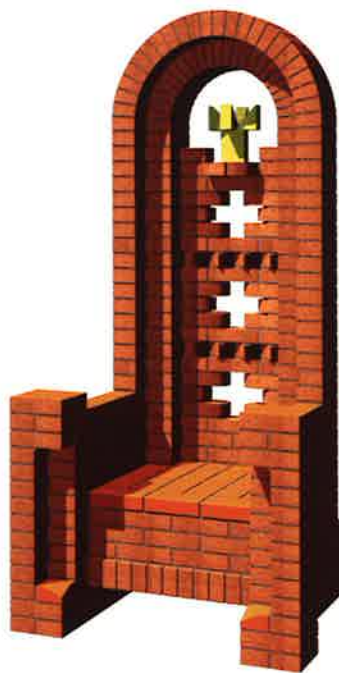
Hoewel Nederland voor de meeste architectuurliefhebbers bekend staat als een staalkaart van het modernisme en moderne of zelfs supermoderne architectuur, is er in ons land toch een stroming opgekomen die niet anders dan als onmodern kan worden betiteld. Publicist Hans Ibelings schreef er vorig jaar een boekje over in de reeks Fascinaties van Nai Uitgevers. 'Onmoderne architectuur. Hedendaags traditionalisme in Nederland' (ISBN 90-5662-351-6) behandelt in vijf hoofdstukken ontstaan, invloeden en achtergronden en representanten. Ibelings stelt dat traditionalistische standpunten in de Westerse architectuurwereld een minderheid vormen; en aan minderheden worden in de regel hogere eisen gesteld. Daarom moeten, volgens Ibelings,

hedendaagse traditionalisten meer doen om hun houding en ontwerpen te legitimeren. Dit boekje geeft aan die legitimering een uitstekende uitleg, voorzien van tal van voorbeelden uit de recente Nederlandse bouwpraktijk.

Bakstenen troon voor Beatrix

In dit jaar waarin koningin Beatrix haar 25-jarig jubileum viert, zal ook een door de Regentenkamer georganiseerde reizende tentoonstelling te zien zijn van 25 ontwerpen voor een troon. Eén daarvan is een bakstenen troon,

ontworpen door Patrick Cannon en Martijn de Haan (CenH ontwerpen). Beide voormalige studenten van de Rietveld Academie vonden dat Beatrix een troon verdient die een toonbeeld is van 'onwrikbaarheid en onvergankelijkheid'.

De oer-Hollandse oranje-rode baksteen kwam daarvoor als vanzelfsprekend in aanmerking. Het resultaat is een hoge troon van vormbaksteen, deels halfsteens uitgevoerd met een licht terugliggende voeg. De kroon is gezaagd uit bakstenen en verglaasd in goud. Ook op de leuning zijn verglaasde bakstenen gebruikt. Het Koninklijk Verbond van Nederlandse Baksteenfabrikanten (KNB) ondersteunt de ontwerpers. De troon werd gemetseld tijdens de 53e Nationale Metselwedstrijden in april jl.

Overige informatie op: www.25tronen.nl

De horizontale dilatatievoeg

Dat gevelmetselwerk steeds meer een bekledingsmateriaal is geworden is vooral te zien aan de architectuur waarbij op de begane grond geen metselwerk is toegepast. Het metselwerk wordt dan opgevangen door een constructie ter hoogte van de (meestal) eerste verdiepingsvloer en loopt niet meer in alle gevallen door naar de relatief stijve fundering. Deze vorm van bouwen is sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw steeds meer in zwang geraakt. Recent constateren we ook een toenemende beukbreedte. Voor de flexibele indeling van woningplattegronden wordt meer en meer gekozen voor grote vloeroverspanningen. Overspanningen tot 8 m zijn geen uitzondering meer. Dit heeft het nadeel dat de stijfheid van de vloer afneemt als deze niet tegelijkertijd veel dikker wordt. Bij grotere overspanningen zullen de spanningen in het metselwerk dat door dergelijke vloeren wordt opgevangen, zo hoog oplopen dat het metselwerk gaat scheuren als de ondersteuning niet voldoende stijf is. De stijfheid van de ondersteuningsconstructie moet volgens CUR aanbeveling 82 zo groot zijn dat de bijkomende vervorming niet meer bedraagt dan 1/1000 van de overspanning. Aan deze eis kan bij grotere overspanningen maar heel moeilijk worden voldaan. Meestal worden de vloeren berekend op een maximale bijkomende vervorming van 1/500 van de overspanning. Dit betekent dat bij grotere overspanningen (overspanning groter dan circa 6 m), als geen aanvullende maatregelen worden genomen, extra dilataties in het metselwerk moeten worden aangebracht. De stijfheid van de ondersteunende verdiepingsvloer wordt behalve door de dikte van de vloer en vloeroverspanning ook beïnvloed door de hoeveelheid wapening van in het werk gestorte vloeren. Door het bijleggen van extra vloer(rand)wapening kan de doorbuiging van de vloer worden beperkt, maar het is voor in het werk gestorte vloeren zeer moeilijk om aan de doorbuigingseis voor metselwerk te voldoen.

De stijfheid van vloeren wordt meestal aanzienlijk gunstiger indien voorgespannen breedplaatvloeren of kanaalplaatvloeren worden toegepast. Deze ongescheurde vloeren kunnen wel degelijk een hoge stijfheid halen als niet op de vloerdikte wordt beknipt. De toelaatbare bijkomende doorbuiging voor ondersteuningsconstructies van metselwerk bedraagt dus 1/1000 van de overspanning. Bij vloeren met een overspanning van meer dan 5 m is de toegestane optredende bijkomende doorbuiging al meer dan 5 mm!

De stijfheid van de fundering is meestal zeer veel groter. Dat is een van de redenen waarom gevelmetselwerk bij voorkeur zoveel mogelijk op de fundering wordt geplaatst. Bij hogere gebouwen kan dat echter volgens de voorschriften maar tot circa 11 m. Het hogere metselwerk moet dan wel met geveldragersystemen aan de hogere verdiepingsvloeren worden opgehangen.

Het moge duidelijk zijn dat het metselwerk op de fundering vrijwel niet zal vervormen. Maar het hogere metselwerk dat wordt bevestigd aan de verdiepingsvloeren zal wel vervormen, gelijk met de doorbuiging van de vloeren. Zoals boven beschreven kan dat meer dan 5 mm zijn. Dat betekent dat de horizontale dilatatie alleen al als gevolg van de doorbuiging van de vloeren

meer dan 5 mm breed moet zijn. Daarbij moet 5 mm worden opgeteld voor de thermische werking van het metselwerk van fundering tot geveldrager. De horizontale dilatatie (de ruimte tussen geveldrager en onderliggend metselwerk) moet dus minimaal 10 mm vrije ruimte bezitten!

De geveldragersystemen zijn afhankelijk van het gekozen type tussen de 5 en 7 mm dik. Samen met de dilatatiedikte ontstaat zo een lintvoeg van 15 tot 17 mm. Dat is meestal veel meer dan de normaal voorkomende lintvoegdikte van 10 tot 12 mm. Toch is dit verschil meestal niet de reden dat de horizontale dilataties zo goed zichtbaar zijn. Het is zeer belangrijk de horizontale dilatatie met comprimeerbare band, al of niet voorzien van kit, af te dichten tegen inwatering. Dit voorkomt dat het metselwerk onder de dilatatie meer belast wordt met hemelwater en daardoor extra opvalt. Daarnaast heeft een horizontale dilatatie een donker uiterlijk. Door voor een donkere voegmortel te kiezen, zal de dilatatie minder opvallen. Mocht het om visuele redenen toch nodig zijn de horizontale dilatatie niet dikker uit te voeren dan de normaal voorkomende lintvoegen, dan kan de eerste laag baksteen boven de geveldrager worden voorzien van een inkeping.

Overigens bestaat er een zeer goed alternatief om de vervorming van de vloerrand waarop het metselwerk staat te verkleinen. Dat kan door de bij grote vloeroverspanningen vaak voorkomende penanten in het binnenblad dragend uit te voeren. Dan kan worden volstaan met een horizontale dilatatie van 5 mm voor de thermische effecten. Een groot architectonisch voordeel is ook dat het metselwerk zelf niet om redenen van doorbuigingen extra gedilateerd hoeft te worden.

Govert Koers

Over veel zaken heeft KNB technische brochures beschikbaar. Kijk verder op www.knb-baksteen.nl

Koninklijk Verbond —
van Nederlandse —
Baksteenfabrikanten —

'Baksteen' is het vakblad van het Koninklijk Verbond van Nederlandse Baksteenfabrikanten (KNB) en verschijnt in controlled circulation driemaal per jaar. Het blad belicht trends in en opvattingen over baksteen en architectuur.